

**КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ
СФОРМОВАНOSTІ ЦІННІСНОГО
СТАВЛЕННЯ ДО САМОСТІЙНИХ ЗАНЯТЬ
ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ**

Наталія Корж

Запорізький національний технічний університет

Анотація

В статті приведені і проаналізовані деякі критерії формування ціннісного ставлення у студентів до самостійних занять фізичною культурою і спортом, а також відкриті їх показники, які на нашому судженні дозволяють більш широко прослідкувати за формуванням у студентів технічних спеціальностей ціннісного ставлення до самостійних занять фізичною культурою і спортом.

Annotation

In article some criteria of formation of the valuable relation at students to independent employment by physical training and sports are resulted and analysed, and also their indicators which in our opinion are opened allow to track more widely formation at students of technical specialities of the valuable relation to independent employment by physical training and sports.

Постановка проблеми. У процесі освіти студент отримує не тільки знання і практичні уміння, а й освоює прийняту в суспільстві систему цінностей, навчається використовувати вироблені культурою критерії та категорії для оцінювання подій та явищ, що відбуваються в світі, може сам прогнозувати результати власної діяльності [1].

Об'єктивність оцінки і наукова обґрунтованість критеріїв сформованості ціннісного ставлення може стати ефективним стимулом і спонукати студентів до систематичних самостійних занять фізичною культурою [2].

Мета – визначити та теоретично обґрунтувати вибір критеріїв які дозволяють у повному обсязі простежити за сформованістю ціннісного ставлення у студентів технічних спеціальностей до самостійних занять фізичною культурою та спортом.

Методи дослідження: аналіз літературних джерел, вивчення досвіду роботи викладачів кафедри фізичного виховання, педагогічне спостереження.

Виклад основного матеріалу. У довідковій літературі поняття «критерій» визначається, як мірило оцінки, судження [3]; необхідна та достатня умова проявлення або існування якогось явища чи процесу [4]; мірило для визначення оцінки предмета чи явища; ознака, взята за основу класифіка-

цій [5]. А. Куракін і Л. Новікова, під критеріями розуміють ті якості явища, що відображають його суттєві характеристики і саме тому підлягають оцінці [6, 7, 8].

Отже, критерії виступають відповідним індикатором, на підставі яких проводиться оцінка динаміки та результативності експериментальних досліджень.

Показник же становить собою кількісну характеристику явищ і процесів, які дають змогу зробити висновок про їх стан у динаміці [9].

Взявши до уваги специфіку напряму дослідження та написання статті, у відповідності зі структурою „Я-концепції” [10] та враховуючи ідею В. Мясіщева, відповідно до якої в будь-якому ставленні можна виділити сутність та особливості формування ціннісного ставлення до самостійних занять фізичною культурою та спортом у студентів технічних спеціальностей в процесі фізичного виховання, нами були виділені наступні критерії: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий та естетичний [11]. На нашу думку, ці критерії дозволяють у повному обсязі простежити за станом сформованості ціннісного ставлення до самостійних занять фізичною культурою та спортом.

Когнітивний критерій визначається багатьма науковцями як знаннєвий. Знання – це «розумін-

ня, збереження у пам'яті і відтворення фактів науки, понять, правил, законів і теорій» [12].

Когнітивний критерій сприяє визначенню у студентської молоді інформованості, розуміння сутності духовного здоров'я, ціннісного ставлення до занять фізичною культурою як внутрішньої потреби та умови досягнення особистого зростання; системності знань про здоров'я, духовний розвиток особистості; пізнавальної активності (прагнення до оволодіння відповідними знаннями, практичними вміннями та навичками досягнення благополуччя) [11].

Засвоєння фізичної культури повинно починатися з оволодіння системою знань, які формують ціннісне відношення та здатність студентів до фізичного удосконалення й самореалізації здорового стилю життя [13].

Зазначаємо, що саме когнітивний критерій надає можливість визначити ступінь засвоєння студентами теоретичних знань у сфері фізичної культури, що є одним із важливих напрямків у структурі пізнавальної активності студентів та формування духовного здоров'я в цілому.

Показники прояву когнітивного критерію сформованості цінностей фізичної культури як світоглядної орієнтації у студентів є: обізнаність у проблемах здорового способу життя, що виявляється в умінні, звичці та самостійності виконання оздоровчих заходів; переконаність у необхідності саморозвитку та самовдосконалення власної фізичної культури; наявність інтересу до вивчення питань щодо самостійних занять фізичною культурою, потреба в поглибленні знань; усвідомлення ролі власного способу життя у збереженні здоров'я; рівень знань з основ профілактики захворювань та оздоровчих заходів.

Визначаючи мотиваційно-ціннісний критерій, ми орієнтува-

лися на теоретичні положення педагогічної науки про значення фізичного виховання у формуванні та розвитку студентів технічних спеціальностей.

Мотиваційно-ціннісний критерій надає можливість викладачам і студентам активізувати спонукальні сили поведінки, бажання самовизначитись, бути успішним, ціннісне ставитись до свого здоров'я; прагнути творити добро заради інших, мати особистісні ціннісні орієнтації, ідеали; здійснювати норми моралі, здорового способу життя, враховуючи інтенси і потреби особистості [14].

Ефективним є вплив на мотиваційну сферу індивіда засобів масової інформації. У низці наукових досліджень визначено, що рівень рухової активності населення прямо залежить від інформованості та знань людини стосовно особливостей використання для формування здорового способу життя [14, 15, 16].

О.І. Соколенко [17] у своєму дослідженні доводить, що одне з найважливіших місць є формування у студентів культури здоров'я і пропаганда здорового способу життя. При цьому наголошується на тому, що першочерговим є завдання виховання у студентів потреби в здоров'ї як життєво важливої цінності, свідомого прагнення до самостійних занять фізичною культурою та спортом.

Мотиваційно-ціннісний критерій це гуманістичний шлях удосконалення процесу залучення студентів до рухової активності який передбачає орієнтування форм та засобів цього процесу на максимальний розвиток особистості із вмиканням механізмів саморегуляції на рівні внутрішньої мотивації та ціннісних орієнтацій індивідуума. Саме вони спонукають людину до тієї чи іншої діяльності, визначають людські устремління [14, 18].

Ми згодні з думкою С.М. Литвиненко, що цей механізм видається надзвичайно важливим для розвитку спорту для всіх, оскільки участь у ньому дозволяє кожному індивідууму відчути себе „переможцем”, здійснити акт самореалізації, мати „миттєвості щастя”, що є потужним стимулом для залучення особистості до рухової активності [19].

Мотиваційно-ціннісний критерій характеризується усвідомленням значущості впровадження нових технологій у навчально-виховному процесі, наявністю мотиву до занять фізичною культурою і спортом, спрямованість на формування фізичного вдосконалення у майбутній професійній діяльності.

Сформованість та активізація мотивації є важливим якісним показником ефективності навчально-виховного процесу, в основі якого лежить інтерес до навчання [20].

Активізація та сформованість можуть здійснюватися в різних формах навчальної роботи студентів: а) навчальна діяльність під керівництвом викладача; б) самостійна навчальна діяльність здійснюється тоді, коли один або декілька її компонентів здійснюються без допомоги викладача; в) самоосвітня діяльність студентів – це пізнавальна діяльність, якою він керує сам, здійснює її у відповідності зі своїми завданнями, мотивами і цілями [20].

У дисертаційних дослідженнях О.І. Подлесного, Н.І. Турчиної, В.В. Савчука [21, 22, 23] наведені приклади, як організація фізичного виховання студентів у групи за інтересом до виду спорту підвищує мотивацію до занять, впливає на систематичність їх відвідування і сприяє підвищенню фізичної підготовленості.

З огляду на вище зазначене, показниками мотиваційно-ціннісного критерію виступають:

наявність позитивної мотивації; настанова на ціннісне ставлення до самостійних занять фізичною культурою і спортом; наявність мотивації на досягнення успіху в діяльності, спрямованої на формування ціннісного ставлення до самостійних занять фізичною культурою і спортом у студентів технічних спеціальностей.

Педагоги повинні формувати і розвивати у студентів нові інтереси, які відносяться до самого предмету вивчення, повноцінні навчальні інтереси у найбільшій мірі відповідні індивідуальним особливостям, можливостям і здібностям. При цьому необхідно всіляко сприяти вихованню стійкості, сили, дієвості і широти інтересів [20].

Емоційно-вольовий критерій надає можливість визначити відчуття боргу власної гідності, активно сприйняти навколишню дійсність, життєві позиції, збалансувати почуття, волю й інтелектуальні задатки, виявити вплив фізичної культури на емоційний стан студентів. Цей критерій допомагає визначити ступінь прийняття правильного рішення в конкретній ситуації, зробити правильний вибір, вчасно придбати досвід емоційно-вольових відносин до світу [24].

Емоційно-вольовий критерій – це позитивне ставлення до професійного навчання і професійної кар'єри; адекватна оцінка себе як суб'єкта навчально-професійної діяльності; наполегливість у професійній підготовці, навчальна активність і самостійність [25, 26].

Компетентність в емоційно-вольовій сфері несе в собі домінуюче психологічне навантаження у формуванні моралі студентської молоді, оскільки в цьому відбувається формування ставлення особистості до моральних вимог і норм. Вона є також джерелом мотиваційної збуджувальної функції моральної спрямованості особистості, відкриває для неї ставлення

до себе як цінності і до іншого як до самого себе [27].

Спираючись на дослідження В.І. Євдокімова, А.Б. Леонової, О.С. Кузнецової, В.І. Осьодло, І.С. Кон та інших авторів, необхідно відзначити, що розвиток емоційно-вольової регуляції може залежати не тільки від умов, у яких перебуває людина, але й від її особистісних якостей та властивостей [28].

У своїх роботах І.Д. Бех [29] зазначає, що втрата представниками молодого покоління почуття відповідальності та поява егоїзму, безініціативності є наслідком недооцінки вікових особливостей розвитку їхньої свідомості та самосвідомості. Тому провідною проблемою є становлення системи виховання молоді в емоційно-вольовій сфері.

У разі відсутності емоційного контакту викладача і студентів досягається, в кращому разі, лише формування інтелектуальних навичок, але не спонукальних механізмів інтелектуальної діяльності студентів. Психологи підкреслюють, що „педагог, який ставить перед собою завдання розвивати засобами свого предмета мислення студента повинен одночасно формувати відповідну емоційну основу” [30, 31, 32, 33].

Процес розвитку емоційно-вольової саморегуляції студента у системі продуктивної роботи щодо фізичного виховання у вищій школі, може відбуватися найбільш успішно за умови того, що освітній простір навчального закладу організаційно забезпечує засоби, достатні для успішного саморозвитку емоційно-вольової сфери особистості, має заздалегідь обґрунтовані критерії її оцінки в життєздатній поведінці, що співпадає з нормативно заданими цілями і змістом багатofункціональної підготовки студентів.

Показниками сформованості емоційно-вольового критерію

мають бути: впевненість в собі та в своїх силах, наполегливість, здатність контролювати свою поведінку, уміння адаптуватися до обставин, що змінюються, здатність до роботи у колективі для досягнення спільної мети тощо.

Естетична культура особистості багато в чому залежить від форм і методів, що сприяють цілеспрямованому розвитку ставлення людини до навколишнього світу.

Єдність інтересів і потреб у студентів є основою формування в них особливої соціально-групової самосвідомості, особливостей студентської моралі, етики, студентського мікросередовища, морально-психологічного клімату студентських груп [34].

Стосовно форм освіти, необхідним є гармонізація всіх складових навчально-виховного процесу естетичного виховання на заняттях фізичною культурою у вищій школі та у позааудиторній (самостійній) роботі, навіть змінування підходів до естетичного виховання студентської молоді на кожному занятті.

Взаємодія фізичного виховання з естетичним полягає в тому, що, з одного боку, фізичне виховання розширює сферу естетичного впливу на людину, з іншого – естетичне виховання підвищує ефективність фізичного за рахунок внесення в нього позитивного емоційного моменту і додаткових привабливих стимулів до занять фізичними вправами [35, 36, 37, 38, 39, 40].

Специфічність естетичного виховання за Г. Шевченко полягає у тому, що воно формує розуміння краси, витонченість та загостреність світосприймання, духовні потреби та інтереси, емоційно-естетичне відношення до дійсності та мистецтва, розвиває творчі здібності [40].

Естетичним критерієм фізичної культури є: краса рухів, стату-

ри, тіла і духу, взаємовідносини, що є природним доповненням такої важливої естетичної цінності студента, як його духовне багатство [41]. Отже, розглянемо естетичний критерій фізичної культури більш детально.

Через фізичне виховання студент пізнає красу людського тіла, прояв прекрасного в людському дусі. Отже, як справедливо стверджував А. Луначарський, «під естетичною освітою треба розуміти не викладання якогось спрощеного мистецтва, а систематичний розвиток органів почуттів і творчих здібностей, що розширює можливість насолоджуватися красою і створювати її» [42].

Естетичне виховання на заняттях фізичною культурою – це прагнення до фізичного вдосконалення, застосування на практиці знань, вмінь і навичок з раціонального використання фізичних вправ та інших засобів [43].

Естетичний критерій фізичної культури дає можливість:

- розкрити красу і виразність дій, дати естетичну оцінку вправам, пробудити творчий імпульс, фантазію, спрямувати їх на пошуки більш гармонійної побудови рухів;
- виховувати здібність естетично сприймати, відчувати і правильно оцінювати красу у сфері фізичної культури й інших сферах життя, формувати естетично зріле прагнення до творчих пошуків на шляху до фізичного вдосконалення;
- стимулювати естетичну чутливість у моральних стосунках між студентами, спонукати їх до боротьби за утвердження прекрасного;
- збагачувати студентів знаннями, дозволяючи ширше і глибше розуміти світ прекрасного;
- виховувати моральні почуття – любов до людей, дружбу, почуття громадянського обов'язку і відповідальність;

- формувати уміння і навички виявляти загальнолюдські норми моралі, як у спортивній діяльності, так і поза нею.

Показниками ж сформованості естетичного критерію є: різнобічність і широта запитів у галузі естетики; суспільно-естетична активність; підвищення фізичної й розумової працездатності; удосконалення координації рухів та інших сенсомоторних якостей.

Висновки.

1. У критеріях оцінювання навчання з дисципліни «Фізичне виховання» доцільно головною та найвагомішою складовою є оцінювання свідомого та творчого освоєння студентами знань з фізкультури і активного їх використання в повсякденному житті.

2. Ефективне формування системи цінностей студентів технічних спеціальностей у навчально-виховному процесі фізичного виховання відбуватиметься при реалізації наступних умов:

- організаційно-педагогічних, що передбачають вибір оптимальних шляхів і засобів педагогічної діяльності, спрямованої на формування ціннісного відношення до фізичної культури, як однієї зі сторін розвитку особистості;
- психолого-педагогічних, що сприяють підтримці атмосфери емоційного комфорту і що враховують зміни, які відбуваються в змісті діяльності студентів (урочною, позаурочною);
- особистісно-діяльнісних, що забезпечують активну участь саме студентів у формуванні фізичної культури особистості.

3. Показниками прояву сформованості цінностей фізичної культури як світоглядної орієнтації є: наявність умінь саморегуляції власного фізичного стану; наявність емоційної усталеності; наявність психологічного комфорту; переконаність у необхідності

самовдосконалення та саморозвитку власної фізичної культури як світоглядної орієнтації; наявність мотивації щодо самостійних занять фізичною культурою та спортом.

4. Показники прояву до самостійних занять фізичною культурою та спортом як критерій сформованості ціннісного ставлення до фізичної культури майбутніх інженерів це: об'єктивне оцінювання свого фізичного здоров'я; наявність розвитку фізичних якостей; підтримка активного фізичного стану; уміння розробляти індивідуальну оздоровчу систему; організація щоденних самостійних занять фізичною культурою та спортом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добрускін М.Е. Роль гуманітарного образования в подготовке инженеров / М.Е. Добрускін // Социол. исслед. – 2001. – № 9. – С. 16-17.
2. Решко С. Удосконалення навчального процесу зі спеціальної фізичної підготовки у вищих навчальних закладах МВС України // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2001. – № 2-3. – С. 74-78.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. – 13-е изд., испр. – М.: Русский язык, 1981. – 816 с., 298.
4. Словник-довідник з професійної педагогіки / За ред. А.В. Семенової. – Одеса: Пальміра, 2006. – 292 с., 112.
5. Український радянський енциклопедичний словник: В 3-х т. / Редкол.: А. В. Кудрицький (відп. ред.) та ін. – 2-ге вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – Т. 2. – 736 с., 196.
6. Куракин А.Т. Проблемы коллектива и личности в современной педагогике / Куракин

- А.Т., Новикова Л.И. // Советская педагогика. – 1982. – № 5. – С. 43–49.
7. Отравенко О. В. Критерії й показники сформованості духовного здоров'я учнів основної школи // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 15 (202), 2010. – С.61-62.
 8. Словарь по этике / [под ред. И. С. Кона]. – М.: Политиздат, 1989. – С. 28.
 9. Бизюкова И.В. Теоретические основы оценки работников управления производством: материалы семинара «Оценка деятельности и материальное стимулирование труда ИТР и служащих» / И.В. Бизюкова. – М.: МДНТП им. Ф.Э. Дзержинского, 1978. – 121 с.
 10. Бернс Р. Развитие „Я-концепции” и воспитание / Роберт Бернс. – М.: Прогресс, 1986. – 422 с.
 11. Мясичев В.Н. Психология отношений / В. Н. Мясичев; под. ред. А. А. Бодалева. – М.: Институт практической психологии. – Воронеж: Модэк, 1995. – 356 с.
 12. Коджеспирова Г.М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений [Текст] / Г.М. Коджеспирова, А.Ю. Коджеспиров. – М.: Академия, 2005. – С. 44.
 13. Гущина С.В. Воспитание ценностного отношения школьников к физической культуре // IX Міжнародний науковий конгрес «Олімпійський спорт і спорт для всіх». – К., 2005. – С. 127.
 14. Lloyd, J.W., Singh, N.N. & Repp, A.C. (Eds), (1991). The regular educational initiative: Alternative perspectives on concepts, issues, and models, Sycamore, IL: Sycamore.
 15. Виноградов П.А. Теория и методика использования средств массовой информации в развитии физической культуры: автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук / Гос. ин-т физ. культуры им. П.Ф. Лесгафта. – Л., 1991. – 66 с.
 16. Исаев А.А. Концепция Российского спортивно-оздоровительного образовательного движения “Олимп” // Спорт для всех. – 1996. – № 1–2. – С. 31–36.
 17. Соколенко О. І. Формування ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до свого здоров'я: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / О.І. Соколенко. – Луганськ, 2008. – 20 с.
 18. McClelland D. C. Assessing Human Motivation/ McClelland D. C. – N.Y., 1971.
 19. Литвиненко С.Н. Педагогическая система управления развитием спорта для всех : дис. на соискание учен. степени д-ра пед. наук : 13.004. – Нальчик, 2005. – 392 с.
 20. Свіргунець В.Г. Формування інтересів і мотивів до занять з фізичного виховання // Вісник технологічного університету Поділля № 5, ч.3., 2002., С. 43-47.
 21. Подлесний О.І. Самоконтроль у фізичному вихованні як засіб підвищення мотивації до професійно-прикладної фізичної підготовки студентів – судноводіїв: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту: спец. 24.00.02 „Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення”/ О.І. Подлесний. – Київ, 2008. – 23 с.
 22. Савчук В.В. Формування мотивів до занять фізичною культурою у студентів педагогічного вузу: дис. на здобуття вченого ступеня канд. пед. наук: 13.00.08 „Теорія і методика професійної освіти”/ Савчук Валерій Володимирович. – Комсомольськ, 2002.
 23. Турчина Н.І. Педагогічні особливості моделей фізичного виховання студентів вузів на різних курсах навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту: спец. 24.00.02 „Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення” / Н.І. Турчина. – Київ, 2009.
 24. Платонов І.В. Емоційно-вольова готовність майбутніх офіцерів до правоохоронної діяльності / І.В. Платонов // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Психологічні науки. Серія 12. – 2001. – С. 401 – 407.
 25. Жирун О.А. До проблеми професійного становлення майбутніх редакторів // Теоретичні та прикладні проблеми психології і педагогіки. – 2004. – № 1 (6). – С. 79-84.
 26. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг. – М.: МО ДЕК, 2004. – 600 с.
 27. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. – СПб.: Питер, 200. – 656 с.
 28. Кон И.С. Психология ранней юности: кн. [для учителя] / Игорь Семёнович Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 255 с.
 29. Бех І.Д. Виховання особистості: в 3 кн. / І.Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 3: Особистісно-орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 272 с.
 30. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науково-методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1998. – 204 с.
 31. Семиченко В. А. Психологія емоцій. К.: Магістр S. – 1999. – 193 с.
 32. Бакштановский В. И. Элементы моральной культуры /

- Актуальные проблемы нравственного развития личности / Материалы региональной конференции / – Томск, 1975. – С. 39-46.
33. Кондрашова Л.В. Савченко Л.А. Имитационно-игровое обучение в высшей школе. Учебное пособие. – Кривой Рог: КГПУ, 2001. – 194 с.
34. Дмитренко Т.А. Педагогическая система: структура и законы функционирования // Понятийный аппарат педагогики и образования: сб. науч. тр. / отв. ред. Е.И. Ткаченко. – Вып. 2. – Екатеринбург, 1996. – С. 68-79.
35. Єрмолаєва Т.М. Історичні аспекти естетичного і фізичного виховання як невід'ємних складових гармонійного розвитку особистості / Т.М. Єрмолаєва // Проблеми сучасної педагогічної освіти. – Ялта: РВВ КГУ, 2009. – Вип. 23. – Ч. 1. – С. 90–94. – (Сер.: Педагогіка і психологія).
36. Єрмолаєва Т.М. Особливості естетичного і фізичного виховання в історії української педагогічної думки / Т.М. Єрмолаєва // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – Харків: вид. група «Основа», 2009. – Вип. 31. – С. 67-73.
37. Кузьмінський А.І. Педагогіка: Підручник. / А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – К.: Знання, 2007. – 447 с.
38. Меркулова З.Я. Виявлення змісту рухової культури та її формування в процесі фізичного виховання студентів вищих технічних навчальних закладів / З.Я. Меркулова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: зб. наук. праць [за ред. проф. С.С. Єрмакова]. – Харків: ХДАДМ (ХХП), 2008. – № 11. – С. 36-41.
39. Ротерс Т.Т. Теорія і методика розвитку особистості школяра у взаємодії фізичного та естетичного виховання: автореф. дис. д-ра пед. Наук / Т.Т. Ротерс. – Харків, 2002.
40. Шевченко Г.П. Естетичне виховання в школі / Г.П. Шевченко. – К.: Рад. шк., 1985. – 144 с.
41. Ротерс Т.Т. Музично-ритмічний розвиток школярів у взаємодії фізичного і естетичного виховання // Теорія та практика фізичного виховання. – 2006. – № 3. – С. 12-14.
42. Лихачев Б. Г. Теория эстетического воспитания школьников / Б.Г. Лихачев. – М.: Просвещение, 1985. – 176 с.
43. Ріпак М.О. Фізична культура і здоров'я жінки-вчительки: Методичний посібник із самоосвіти педагога. – Л.: НВФ «Українські технології», 2005. – 165 с.
44. Головина Л.Л., Копилов Ю.А. Культурологические стремления и социально значимые качества личности школьников 7-9 лет с различным уровнем интереса к занятиям физической культурой // Физическая культура: образование, воспитание, тренировка. – 2000. – №1. – С. 8-10.

